

Intestátní dědická posloupnost v českém středověkém právu zemském a městském*

Vilém Knoll**

Chceme-li se zabývat českým středověkým dědickým právem, musíme si nejprve uvědomit, že se nejednalo o jednotlou homogenní úpravu. Je třeba počítat s právním partikularismem, který vyplývá zejména z personality práva jako základního principu středověkého práva. Vychází z rozdělení obyvatelstva na základě příslušnosti k jednotlivým stavovským či sociálním skupinám, které se řídily vlastním právem. Nepracujeme zde tedy s jednotným civilním právem, které mimo jiné obsahuje úpravu dědické problematiky, ale s několika civilními právy, která se navzájem sice ovlivňovala, ale přesto existovala po dlouhé období vedle sebe ve své podstatě autonomně. Problémy vznikající ze soužití subjektů podléhajících různým právům, které způsobovalo střet jednotlivých právních, si vynutily vznik kolizních norem a určení hraničních určovateli.¹ Z jednotlivých partikulárních právních byly nejdůležitější právo zemské a právo městské, které se posléze staly základem při unifikaci práva. Pokud jde o právo městské, situace zde byla komplikovaná, neboť v jeho případě lze hovořit o autonomním právu každého města, přičemž i v jeho rámci může být situace dále komplikována existencí postranních právních.² Významným jednotným prvkem přitom bylo udělování právních existujících měst městům novým a pak systém poskytování právních naučení soudy těchto mateřských měst. Na základě toho můžeme hovořit o právních okruzích vázaných na tato města, přičemž dojdeme nakonec k nejzákladnějšímu dělení do dvou právních oblastí, výrazně ovlivněných právem německým. Z nich je v důsledku toho, že se toto právo podkladem pro ná-

slednou kodifikaci, podstatně lépe zpracována oblast práva jihoněmeckého.³

Současně, pokud jde o právo dědické, lze konstatovat, že se jedná o relativně frekventované téma. Jeho přehled byl zpracován zejména pro oblast práva zemského.⁴ Někteří z autorů se zabývali blíže problematikou odúmrtí,⁵ právem žen na pozůstalost⁶ a částečně s dědickým právem souvisejícím institutem nedílu.⁷ Po-

³ Například PRASEK, V. *Organizace práv Magdeburských na severní Moravě a v Rakouském Slezsku*. Olomouc: E. Hölzel, 1900, passim; MENDL, B. *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1938. 139 s.; HAAS, A. *Právní oblasti českých měst. Časopis Společnosti přátel starožitností*. 1952, roč. 60, s. 15–24; HOFFMANN, F. *K oblastem českých práv městských. Studie o rukopisech*. 1975, roč. 14, s. 27–67; KEJŘ, J. *Das böhmische Städtewesen und das „Nürnberger Recht“*. In *Der weite Blick des Historikers. Peter Johannek zum 65. Geburtstag*. Köln – Weimar – Graz: Böhlau Verlag, 2002. s. 113–124. ISBN 978-34-1207-602-3; ŽEMLIČKA, J. *Němci, německé právo a transformační změny 13. století. Několik úvah a jeden závěr. Archaeologia historica*. 2003, roč. 28/03, s. 33–46. ISSN 0231-5823.

⁴ RAUSCHER, R. *Dědické právo podle českého práva zemského*. Bratislava: Nákladem Právnické fakulty Univerzity Komenského, 1922. 98 s.; SÝKORA, A. *České zemské dědické právo 16. století. Právník*. 2007, roč. 146, č. 7, s. 803–817. ISSN 0231-6625.

⁵ ČELAKOVSKÝ, J. *Právo odúmrté k zpupným statkům v Čechách*. In *Právník*. 1882, roč. 21, s. 1–16, 73–89, 109–128; HAAS, A. *Omezení odúmrtí a vdovská třetina v starém českém městském právu. Právněhistorické studie*. 1973, roč. 17, s. 199–218; KNOLL, V. *Intestátní dědická posloupnost...*, s. 137–141.

⁶ Například HAAS, A. *„Ženský nábytek“ v magdeburské oblasti českého městského práva*. In *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské univerzity*. roč. 9, řada historická, C 7, Brno: Brněnská univerzita, 1960, s. 141–150; MAREŠ, J. *Ženská výbava v Litoměřickém městském právu v předhusitské době. Porta Bohemica*. 2007, roč. 4, s. 54–91. ISSN 1213-6557.

⁷ KADLEC, K. *Rodinný nedíl čili záduha v právu slovenském*. Praha: vlastním nákladem, 1898. 136 s.; KADLEC, K. *Rodinný nedíl ve světle dat srovnávacích dějin právních*. Brno: vlastním nákladem, 1901. 67 s. (otisk z Časopisu Matice moravské); RAUSCHER, R. *Dědické právo podle českého práva zemského*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1922, 98 s. zvl. s. 9–29; RAUSCHER, R. *O rodinném nedílu v českém a uherském právu zemském před Tripartitem*. Bratislava: vlastním nákladem, 1928. 14 s.; VANĚČEK, V. *Právní problematika českého nedílu jako středověkého bezpodílového spoluvlastnictví*. In VANĚČEK, V. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha: Orbis, 1976, s. 508–518.

* První část článku, věnovaná zemskému právu, je upravenou a redukovanou podobou příspěvku KNOLL, V. *Intestátní dědická posloupnost a odúmrtí v českém středověkém právu zemském*. In *Acta historico-iridica Pilsnensia 2011*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. s. 128–142. ISBN 978-80-7380-354-4.

** JUDr. Vilém Knoll, Ph.D., Katedra právních dějin, Fakulta právnická, Západočeská univerzita v Plzni, Sady Pětatřicetníků 14, 306 14 Plzeň, vknol@kpd.zcu.cz.

¹ Blíže k jednotlivým partikulárním oblastem práva a k jejich pramenům například VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. přeprac. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 117–143.

² Specifická je pak situace pražské aglomerace, kde v pojednávaném období existovalo pět měst různého postavení a řídících se různými právy. K postranním právním SVOBODOVÁ-LADOVÁ, M. *Zvláštní místní práva v Praze. Pražský sborník historický*. 1973, roč. 8, s. 95–179.

Carolina²⁰ a to se zdůrazněním, že vdané ženy a vdovy jsou vyloučeny z nástupnictví nejen po rodičích, ale i po bratřech a sestřích.²¹ Podle Vladislavského zřízení zemského pak vdané dcery, kterým bylo vyplaceno věno a byly tak odbyty, neměly dědit ani po bratřech. Výjimka byla možná jen za situace, kdy nebyli žádní mužští pozůstalí a o majetku nebylo nijak pořízeno.²² Za oddělené byly považovány i ženy – jeptišky, které měly být při vstupu do kláštera zajištěny doživotním platem.²³ Nález zemského soudu již ze 14. století však současně dokládá, že v nedílu mohla naopak zůstat i dcera vyvdaná, když otec stanovil, že ji provdáním neodbyvá.²⁴ Vždy jí přitom bylo zachováno právo na věno.²⁵ Na něj, ale i na dědictví, však ztrácela právo dědička, která se provdala proti otcově vůli a stejně tak i dcera, která prokazatelně ztratila své panenství.²⁶

²⁰ HERGEMÖLLER, B.-U. Ed. *Maiestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355*. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum Band 74. München: R. Oldenbourg Verlag, 1995. 387 s. ISBN 978-3-486-56020-4, s. 160, čl. 68, s. 161, čl. 61; český překlad *Maiestas Carolina*. In BLÁHOVÁ, M., MAŠEK, R. *Karel IV. Státnické dílo*. Praha: Karolinum, 2003. 312 s. ISBN 80-246-0771-9, s. 213, čl. 68, v textu dále citováno z českého překladu.

²¹ HERGEMÖLLER, B.-U. Ed. *Maiestas Carolina...*, s. 162, čl. 70, s. 163, čl. 70; *Maiestas Carolina...*, s. 214, čl. 70.

²² „... když sú všeckny vdané a věnem odbyté, tehdy po bratru nápadu nemají, leč by přátel mužského pohlavie nebylo a jestliže by o statku žádného zřízení nečinil“. KREUZ, P., MARTINOVSKÝ, I. Ed. *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny*. Praha: Scriptorium, 2007. 526 s. ISBN 978-80-86197-91-3, s. 250-251, čl. 518.

²³ Při jejich zaopatření mohlo být dárce stanoveno, kdo bude po jejich smrti dědicem. Viz RAUSCHER, R. *Dědické právo...*, s. 48. Obdobně v moravských deskách zemských je jasně uvedeno, že „duchovní panny nemají dědit“. Viz BRANDL, V. Ed. *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové. Tomus II*. Brno: Sumptibus Deputationis March. Moraviae. 1873. 445 s., s. 58, č. 29.

²⁴ ČELAKOVSKÝ, J. Ed. *Knížky nálezů...*, s. 501-502, kap. 3, č. 72; JIREČEK, H. Ed. *Sententiae a iudicio terrae Bohemiae latae*. In *Codex juris bohemicus* (dále CJB). *Tomus secundus pars altera. Jus terrae atque jus curiae regiae saeculi XIVmi*. Praha: E. Grégr, 1870, s. 41-42. Viz také RAUSCHER, R. *Dědické právo...*, zvl. s. 47.

²⁵ Viz například HERGEMÖLLER, B.-U. Ed. *Maiestas Carolina...*, s. 160, čl. 68, s. 161, čl. 68; *Maiestas Carolina...*, s. 213, čl. 68.

²⁶ JIREČEK, H. M. *Viktorina ze Všehrd O právích...*, s. 263, kniha 6, čl. 7, odst. 6; KREUZ, P., MARTINOVSKÝ, I. Ed. *Vladislavské zřízení zemské...*, s. 250, čl. 515; RAUSCHER, R. *Dědické právo...*, s. 48; KOZÁKOVÁ, A. *Právní postavení ženy v českém právu zemském*. Praha: Bursík a Kohout, 1926. 70 s., s. 51. *Maiestas Carolina* však ukládá v uvedených případech trest smrti a konfiskaci majetku, současně však stanoví, že se toto omezení netýká vdov. Srovnej HERGEMÖLLER, B.-U. Ed. *Maiestas Carolina...*, s. 194, čl. 95, s. 195, čl. 95, s. 196, čl. 96-97, s. 197, čl. 96-97; *Maiestas Carolina...*, s. 226, čl. 95-97.

Přednost mužů před ženami se projevovala nejen v roli žen jako pozůstalých, ale i zesnulých.²⁷ Jak uvedl Všehrd, „ženy dědicův žádných nemají, než muže“. ²⁸ Zemřela-li žena, nespádala její pozůstalost původně na příbuzné, nýbrž podléhala odúmrti.²⁹ Podle Všehrdy „A když ty zemrú bez zápisu dalšího, to na žádného z jich přátel nepřicházie než na krále“. ³⁰ Mezi manželi nebylo dědické právo, úprava jejich poměru po smrti jednoho z nich se týkala jen otázek obvěnění. Pokud zemřel muž, realizovalo se obvěnění, pokud zemřela žena, zůstávalo věno manželovi nebo tomu, v jehož prospěch svědčila smlouva věno upravující.³¹ Pokud žila matka v nedílu s dětmi, spadalo její věno na děti a to dílné i oddělené.³² Provádala-li se však znovu, od dětí se oddělila a její věno posléze podléhala odúmrti.³³ Změnu v tomto ohledu přineslo, až privilegium krále Vladislava Jagellonského z roku 1497, na jehož základě pak nastupovali dědicové i po ženách.³⁴

Za důležitou změnu rozšiřující dědická práva na širší příbuzenstvo bývá pokládán inaugurační diplom pro Čechy údajně vydaný králem Janem Lucemburským po jeho nástupu na trůn v roce 1310, ve kterém stojí, že „kdyby kdo zemřel nezanechaje synů, nechť nastoupí v dědinu a otcovské statky dcery. Kdyby však zemřel bez synů i dcer a neučinil o svém jmění pořízení za života ani pro případ smrti, ať ve jmění jeho všechno i dědinu nastoupí bližší dědicové mužského nebo ženského pohlaví, až po čtvrtý stupeň pokrevnosti“.³⁵

²⁷ Viz RAUSCHER, R. *Dědické právo...*, s. 48-49.

²⁸ JIREČEK, H. M. *Viktorina ze Všehrd O právích...*, s. 177, kniha 4, čl. 6, odst. 9.

²⁹ RAUSCHER, R. *Dědické právo...*, s. 48.

³⁰ JIREČEK, H. M. *Viktorina ze Všehrd O právích...*, s. 177, kniha 4, čl. 6, odst. 11.

³¹ FRIEDRICH, G. Ed. *První kniha provolací desk dvorských z let 1380-1394*. In *AC, díl 31*, Praha: Bursík a Kohout, 1921, s. 171, č. 54, s. 381, č. 75; RAUSCHER, R. *Dědické právo...*, s. 49; KOZÁKOVÁ, A. *Právní postavení...*, s. 52-53. Srovnej také KAPRAS, J. *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1908. 85 s., passim.

³² EMLER, J. Ed. *Pozůstatky desk zemských... I*, s. 294, č. 168, 169.

³³ JIREČEK, H. Ed. *Sententiae a iudicio terrae...*, s. 39; EMLER, J. Ed. *Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých. Díl II*. Praha: J. Otto, 1872, s. 152, č. A 6; FRIEDRICH, G. Ed. *První kniha provolací...*, s. 9, č. 29, s. 170, č. 50.

³⁴ Blíže KOZÁKOVÁ, A. *Právní postavení...*, s. 44. Pro navazující mladší období zpracoval dědické právo žen nejnověji SÝKORA, A. *Dědické právo žen podle Obnovených zřízení zemských*. In *Poceta Eduardu Vlčkovi k 80. narozeninám*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2010. s. 381-388. ISBN 978-80-244-2491-0.

³⁵ PALACKÝ, F. *Ueber Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte*. Praha: Kronberger a Řivnác, 1842, s. 331-333, č. 129; EMLER, J. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (dále RBM) *Pars II*. Praha:

Proti pravosti tohoto privilegia, dochovaného jen ve formulářových sbírkách, však byly, na rozdíl od Janova inauguračního diplomu moravského z léta roku 1311, vzneseny závažné námitky, založené zejména na jeho dochování pouze ve formulářových sbírkách, na jeho absenci v mladších soupisech zemských privilegií, či na poznání, že jeho obsah je v rozporu s dobovou právní situací.³⁶ Naposledy se L. Bobková domnívala, že dochovaný text je návrhem, přičemž posléze byla přijata redukovaná verze, známá jen z potvrzení Karlem IV. v roce 1348.³⁷

Ať již byl český inaugurační diplom skutečně vydán či nikoliv, jisté je, že praxe šla jinou cestou. Zásadní otázkou zůstává, zda se dědické právo vztahovalo na všechny uvedené příbuzné, nebo jen na neoddělené. V Janově diplomu není žádné zmínky o rozdílu mezi nedílnými a oddělenými příbuznými, což však mělo v praxi zásadní význam.³⁸ Ustanovení o dědických nárocích oddělených příbuzných totiž neodpovídá soudobé situaci.

Nález zemského soudu z roku 1321 stanovuje, že kdo „přátel žádných nedílných nemá, toho zboží právě a spravedlivě na krále přichází“.³⁹ Dědický nárok pouze neodděleného syna vyplývá ostatně i ze zápisu zaknihovaného v deskách zemských v roce 1365.⁴⁰ Oddělením tak syn ztratil nárok na otcovský díl.⁴¹ S tím plně korespondují i výše uvedené zápisy, podle kterých nápad dědila neoddělená dcera i při existenci odděleného syna.⁴²

Analogicky neměli nárok na otcovské dědictví ani synové, kteří vstoupili do kláštera. I u nich vlastně také došlo k oddělení, přičemž mohli obdržet doživotní

plat.⁴³ Jde o analogickou situaci, jako v případě dcer, které také vstoupily do kláštera. Stejně tak po oddělených dětech nemohli dědit rodiče, respektive podle Všehrda ani sourozenci, ale pouze potomci zesnulých. Nebylo-li jich, uplatnila se odúmrt', neboť „*když jsou dielní, nemôž než na krále takové zbožie každé nezapsané připadnutí*“.⁴⁴ Na jiném místě pak Všehrd uvádí, že „*to vše má rozumieno býti o nedielných; neb když bratřie nebo strýci jsou sebe dielní, tu se jménem dědicov ani bratřie nezavierajú ani strýci, poněvadž ani vnuci ani synové, když by byli oddělení, jménem dědicov rozumieni a zavřieni nemohú býti.*“⁴⁵ Obdobná situace, jak již bylo uvedeno, nastává u odbytých dcer. Z dědictví po rodičích i po bratřech byly vyloučeny dcery, respektive sestry, kterým bylo vyplaceno věno.⁴⁶

Dědické právo oddělených dětí zachovával pouze návrh *Maiestas Carolina*, který chápal přechod statků a dědictví „*nejen ve vztahu k dětem, pobývajícím v otcovské moci neboli žijícím společně s těmito rodiči, nýbrž i ve vztahu k dětem svéprávným neboli odloučeným od těchto rodičů*“.⁴⁷ Vzhledem k výše uvedené tradici sahající od starších pramenů až k Všehrdovi je však nutno konstatovat, že návrh neodpovídal soudobé právní realitě. Jednalo se o omezení panovníkova odúmrtního práva, což je v kontextu Karlových neúspěšných snah o prosazení zákoníku snad možno považovat za jeden z jeho vstřícných kroků vůči šlechtě.

Janův inaugurační diplom se na první pohled vztahuje na oddělené dědice, přičemž však nelze vyloučit, že jím byli míněni jen nedílní příbuzní. Pokud bychom na toto ustanovení použili zužující výklad a chápali ho v tom smyslu, že se vztahuje jen na nedílné příbuzné, je ve shodě s uvedenými mladšími prameny a odpovídá stavu, který trval až do roku 1497.⁴⁸ Tento postup je ostatně konformní i s textem výše uvedeného potvrzujícího privilegia Karla IV. pro české a moravské stavy z roku 1347 nebo 1348,⁴⁹ jehož ustanovení odpovídá

F. Grégr, 1882, s. 973–975, č. 2245; český překlad in VANĚČEK, V. et al. *Prameny k dějinám...*, s. 87, čl. 5.

³⁶ Viz ČELAKOVSKÝ, J. Právo odúmrtné k zpupným statkům v Čechách. *Právník*. 1882, roč. 21, s. 4–5; KALOUSEK, J. *České státní právo*. Praha: Bursík a Kohout, 1892, s. 246–254, zvl. s. 253–254; ŠUSTA, J. *Král cizinec*. České dějiny dílu II. část 2. Praha: J. Leicher, 1939, 602 s., s. 131–137, zvl. 135. K Janovým privilegiím blíže také HRUBÝ, V. Inaugurační diplom krále Jana Lucemburského. *Český časopis historický*. 1910, roč. 16, s. 298–305; CHALOUPECKÝ, V. Inaugurační diplomy krále Jana z r. 1310 a 1311. *Český časopis historický*. 1949, roč. 50, s. 69–102.

³⁷ BOBKOVÁ, L. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek IV.a 1310–1402*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2003, 692 s. ISBN 80-7185-501-4, s. 26–29.

³⁸ Upozornil na to mimo jiné již KALOUSEK, J. *České státní právo...*, s. 251–252.

³⁹ EMLER, J. Ed. *Pozůstatky desk zemských... I*, s. 401; JIREČEK, H. M. *Viktorina ze Všehrd O právích...*, s. 283, kniha 6, čl. 34, odst. 2.

⁴⁰ EMLER, J. Ed. *Pozůstatky desk zemských... I*, s. 432.

⁴¹ Blíže RAUSCHER, R. *Dědické právo...*, s. 41–43.

⁴² EMLER, J. Ed. *Pozůstatky desk zemských... I*, s. 151, č. 25. Blíže RAUSCHER, R. *Dědické právo...*, s. 47.

⁴³ JIREČEK, H. Ed. *Officium circa tabulas terrae*. In *CJB II/2*, s. 275, č. 129.

⁴⁴ HERGEMÖLLER, B.-U. Ed. *Maiestas Carolina...*, s. 158, 160, čl. 67, s. 159, 161, čl. 67; *Maiestas Carolina...*, s. 213, čl. 67; JIREČEK, H. M. *Viktorina ze Všehrd O právích...*, s. 25, kniha 1, čl. 3, odst. 10, s. 261–262, kniha 6, čl. 6.

⁴⁵ JIREČEK, H. M. *Viktorina ze Všehrd O právích...*, s. 175, kniha 4, čl. 6, odst. 1–2.

⁴⁶ HERGEMÖLLER, B.-U. Ed. *Maiestas Carolina...*, s. 160, čl. 68, s. 161, čl. 68, s. 162, čl. 70, s. 163, čl. 70; *Maiestas Carolina...*, s. 213, čl. 68, s. 214, čl. 70; KREUZ, P., MARTINOVSKÝ, I. Ed. *Vladislavské zřízení...*, s. 250–251, čl. 518.

⁴⁷ HERGEMÖLLER, B.-U. Ed. *Maiestas Carolina...*, s. 145, 147, čl. 58, s. 146, 148, čl. 58, s. 158, čl. 66, s. 159, čl. 66; *Maiestas Carolina...*, s. 208, čl. 58, s. 213, čl. 66.

⁴⁸ KALOUSEK, J. *České státní právo...*, s. 253.

⁴⁹ BRANDL, V. Ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens* (dále CDM). 7. *Bandes III. Abtheilung*. Brno: A. Nitsch, 1864, s. 546–547, č. 746.

Janovu inauguračnímu diplomu moravskému z roku 1311. Tím bylo přiznáno dědické právo potomků k nápadu po rodičích a právo bratří a jejich potomků k pozůstalosti bratra. Panovník v něm uvedl, že nechce, aby byla uplatněna odúmrt' vůči pozůstalosti některého z jeho poddaných, když jsou na živu jeho děti, synové a dcery, nebo bratří a jejich synové až do čtvrtého kolena, s výjimkou konfiskace pro zločin.⁵⁰

Pokud jde o „dědění“ v nedílu, žil-li zůstavitel v nedílu například s bratrem, přešel na pozůstalé dědice jeho „dílu“. K osvětlení může pomoci ustanovení moravské Knihy tovačovské: „*děti bratra umrlého všeho statku toliko, což na jich otce díl přijíti mělo, míti mají, jako by on sám, živ jsa, měl*“.⁵¹ Vedle majetku nedílného však musíme uvažovat i o zvláštním jmění nedílníka, které nabyt sám a které nebylo součástí nedílu, respektive které mohlo být základem jiného nedílu.⁵²

Vedle oddělených příbuzných nesvědčilo dědické právo i dalším příbuzným a to z řady různých důvodů. Nejednotná byla například judikatura dvorského soudu týkající se dědických nároků v případě duševní choroby pozůstalého. V roce 1387 nebylo otcovské dědictví bláznivému a pošetilému synovi přiznáno,⁵³ v jiném případě, který uvádí R. Rauscher, však duševní choroba nebyla překážkou dědického nároku.⁵⁴ Takto postižení jedinci však nebyli omezeni v nabývání práv, ale pouze v jejich výkonu, pro který jim býval určen opatrovník.⁵⁵

Bez ohledu na své postavení ztrácel dle Ondřeje z Dubé dědický nárok syn, respektive bratr, který „*zabije, neb hanebně ochromí*“ svého otce či bratra.⁵⁶ Ve Všehrdovi bylo toto ustanovení rozšířeno i na strýce, přičemž ztráta dědického nároku byla spojena jen

s aktivním útokem potencionálního dědice. Pokud však byl tento následek způsoben v sebeobraně a „*kdo koli jiný počátek učinil*“, dědický nárok neztrácel, „*neb jest každý sebe a svého brániti povinen všudy a vždycky*“.⁵⁷

Nárok na dědictví dále neměli podle *Maiestas Carolina* například synové kněží a jiných duchovních osob.⁵⁸ V jiném pravděpodobně soudobém prameni zemského práva však najdeme, že v případě mnicha „*po smrti na přátele má vše což jest držal, spadnutí*“.⁵⁹ S uvedeným omezením plně koresponduje i Všehrdova úprava dědických zápisů, stanovující, že „*když se co k dědictví a mužskému pohlaví, ne duchovnímu však, zapisuje, tu všudy má přidáno býti: a jeho dědicóm*“, protože duchovní „*budících nemá*“.⁶⁰ Podle kanonického práva však kněží mohli o svém otcovském či jinak získaném soukromém majetku svobodně pořizovat bez omezení s tím, že majetek získaný z beneficí měli odkázat církvi či chudým.⁶¹

Jak dokládají nálezy zemského soudu ze 14. a 15. století, neměl na dědictví také nárok nemanželský potomek zůstavitele, neboť „*pankhart nedědí v statku otce svého*“.⁶² Všehrd dále konstatoval, že nemá být v případě sporu o dědictví ani připuštěn k soudu. Pokud byl v souvislosti s dědickým řízením někdo nařčen, že není manželského původu a že by neměl dědit, mělo být nejprve rozhodnuto ve věci jeho původu. Až v případě, že se obhájil, mohl teprve stát ve věci o dědictví.⁶³ Výjimku z tohoto pravidla mohl udělit jen panovník. Pouze s jeho povolením mohly i osoby nemanželského původu klást do desek.⁶⁴ Podle jiného nálezu však nemohli po šlechtici dědit jiní příbuzní než stavu rytířského nebo panského, „*neb se milost královská nevztahuje než na stav panský a rytířský*“.⁶⁵

⁵⁰ von CHLUMECKÝ, P. Ed. CDM 6. Band. Brno: Nitsch & Grosse, 1854. s. 37-38, č. 49; ČELAKOVSKÝ, J. Právo odúmrtné..., s. 5; český překlad V. Husa nejnověji in VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Epoque, 2003. 495 s. ISBN 80-86328-26-0, s. 53.

⁵¹ BRANDL, V. Ed. *Kniha Tovačovská aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávnych a řízení práva zemského v Markrabství Moravském*. Brno: vlastním nákladem, 1868, s. 87, kap. 160.

⁵² K tomu RAUSCHER, R. *Dědické právo...*, zvl. s. 30, 37; VANĚČEK, V. *Právní problematika...*, zvl. s. 142, 143; nejnověji SÝKORA, A. *České zemské dědické právo...*, s. 812. Podrobněji SÝKORA, A. *K dějinám staršího českého zemského dědického práva. Aplikované právo*. 2008, roč. 2008, č. 1, 31-38. ISSN 1214-4878.

⁵³ FRIEDRICH, G. Ed. *První kniha provolací...*, s. 233, č. 29.

⁵⁴ RAUSCHER, R. *Dědické právo...*, s. 43. Zde uvedený odkaz (První kniha provolací..., s. 385) se autorovi nepodařilo ověřit.

⁵⁵ K tomu například KNOLL, V. *Legal personality of natural persons in the Czech medieval private law. Brief Summary. Journal on European History of Law*. 2010, roč. 1, č. 1, ISSN 2042-6402. s. 61.

⁵⁶ PALACKÝ, F. Ed. *Pana Ondřeje z Dubé Výklad na právo zemské české*. In: *AC, díl 2*, Praha: Kronberger a Řivnáč, 1842, s. 504, čl. 68.

⁵⁷ JIREČEK, H. M. *Viktorina ze Všehrd O právích...*, s. 262-263, kniha 6, čl. 7, odst. 6.

⁵⁸ HERGEMÖLLER, B.-U. Ed. *Maiestas Carolina...*, s. 170, čl. 76, s. 171, čl. 76; *Maiestas Carolina...*, s. 216, čl. 76.

⁵⁹ JIREČEK, H. Ed. *Officium circa tabulas...*, s. 275, č. 129.

⁶⁰ JIREČEK, H. M. *Viktorina ze Všehrd O právích...*, s. 310, kniha 7, čl. 6, odst. 3, 4.

⁶¹ Srovnej RICHTER, E. L., FRIEDBERG, E. Ed. *Corpus Iuris Canonici. Pars Secunda Decretalium Collectiones. Decretales Gregorii p. IX*. Leipzig 1881, Liber 3, Titulus 26 De testamentis et ultimis voluntatibus [online]. Bibliotheca Augustiniana, poslední revize neuvvedena [cit. 12. 4. 2011]. Dostupné z: <http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost13/GregoriusIX/gre_3t26.html>; RITTNER, E. *Církevní právo katolické. 2. díl*. Praha: Právnícká jednota v Praze, 1887, s. 207.

⁶² ČELAKOVSKÝ, J. Ed. *Knížky nálezů...*, s. 533, kap. 12, č. 6, 7; EMLER, J. Ed. *Pozůstatky desk zemských... I*, s. 79-80, č. 14, 15.

⁶³ JIREČEK, H. M. *Viktorina ze Všehrd O právích...*, s. 175-176, kniha 4, čl. 6, odst. 5-6.

⁶⁴ JIREČEK, H. M. *Viktorina ze Všehrd O právích...*, s. 176-177, kniha 4, čl. 6, odst. 7.

⁶⁵ ČELAKOVSKÝ, J. Ed. *Knížky nálezů...*, s. 592, kap. 17, č. 62.

Zásadnější změnu v oblasti českého zemského práva dědického přineslo až privilegium Vladislava Jagellonského pro Čechy z roku 1497. Panovník se v něm vzdal pro většinu případů odúmrtí a rozšířil tak intestátní posloupnost takovým způsobem „... aby na nejbližšieho prietele príbuzného po meči pripadaly, ktož by statku svého nezriedil a poručenstvie neučinil. Pakli by po meči přátel mužského pohlavie nebylo, ale na pokolenie ženské príbuzné též po meči najbližšie, toliko na ty, kteříž by byli v království nebo z Království českého, z Markrabství moravského, z Kniežectvie slezského a z země lužické, než na cizozemce nic. ... Pakli by po meči mužského ani ženského přátel nebylo pohlavie, tedy po přeslici na nejbližšieho prietele pohlavie mužského pripadni. Pakli by nebylo po přeslici mužského pohlavie, tehdy na ženské najbližšie pokolenie po přeslici mají pripadnúti.“⁶⁶ Došlo k tomu v důsledku postupného tlaku ze strany stavů, kteří své požadavky vznášeli opakovaně na různých úrovních takřka dvě stě let.⁶⁷ V redakci zemského zřízení z roku 1549 se pak toto ustanovení objevilo v podobě dále rozšířené králem Ferdinandem Habsburským ve prospěch sestry a oddělené dcery.⁶⁸

Jak již bylo uvedeno, byla v důsledku právní partikulace podstatně komplikovanější situace v právu městském. I zde se původně žilo a tedy i dědilo v rámci nedílu.⁶⁹ Důležitým momentem ve vývoji městského práva dědického bylo umožnění svobodného nakládání s majetkem, které pravděpodobně ve vazbě na ústupky v oblasti zemského práva udělil některým městům snad již někdy po roce 1311 král Jan Lucemburský.⁷⁰ Masové rozšíření však lze spojit až s Karlem IV., který postupně v roce 1366 svým privilegiem umožnil svobodné nakládání s majetkem měšťanům Starého Města pražského,⁷¹ 1371 Kutné Hory⁷² a následně v roce 1372 sérií

privilegií dalším 25 královským městům,⁷³ která potvrdil krátce poté i jeho syn Václav IV.⁷⁴ Na příkladu současného Václavova privilegia pro Plzeň pak vidíme, že odúmrtí se poté realizovala jen v případě, že neexistovalo žádné pořízení s majetkem pro případ smrti a o pozůstalost se nikdo oprávněný nepřihlásil.⁷⁵ Na druhou stranu panovníci ve svých privilegích výrazně omezovali možnost dědického nápadu a to pouze na ty pozůstalé, kteří s městem trpí, tedy platí městské poplatky a berně. Pokud se z města vystěhovali, tak svůj nárok ztráceli.⁷⁶ Současně panovníci postupně přenechávali své právo odúmrti městským obcím. Tak již ve 13. století měla v Jihlavě připadnout třetina na záduší, třetina na cesty a mosty a třetina na dobro obce.⁷⁷ V Plzni spadala na základě výše uvedeného privilegia odúmrtí na obec, která ji měla použít na opevnění města.⁷⁸ Poskytnutí práva odúmrti obcím je na rozdíl od testovací svobody dosti nesystematické. Tak například Plzeň a Kutná Hora ho získaly již ve 14. století, ale Staré Město pražské až v roce 1499 a Nové Město pražské 1504.⁷⁹

Podle původních ustanovení brněnského práva o intestátní posloupnosti, zachycených v privilegiu z roku 1243, měla v první řadě dědit zůstavitelova manželka a děti, a to v poměru 1:2. Pokud jich nebylo, připadal majetek nejbližšímu dědici a nikoliv jako odúmrtí vrchnosti, tedy v tomto případě markrabímu.⁸⁰ Intestátní posloupnost přitom nastupovala v případě, že zemřelý o svém majetku neučinil pořízení.⁸¹ Podstatně podrobnější úpravu, postihující další vývoj, zpracoval ve slav-

⁷² ČELAKOVSKÝ, J. Ed. *CIM Tomus II. Privilegia regalium civitatum provincialium annorum 1225–1419*. Praha: E. Grégr, 1895, s. 642–644, č. 449.

⁷³ CIM II, s. 649–664, č. 455–490.

⁷⁴ CIM II, s. 664–672, č. 491–513.

⁷⁵ CIM II, s. 672–672, č. 514.

⁷⁶ STIEBER, M., *Dějiny...*, s. 110. Vzhledem k užitým formulacím lze současně usuzovat i na to, že stačilo vystěhování „z práva“, tedy například odchod na některé postranní právo v rámci téhož města.

⁷⁷ STIEBER, M., *Dějiny...*, s. 110.

⁷⁸ CIM II, s. 672–672, č. 514.

⁷⁹ STIEBER, M., *Dějiny...*, s. 110.

⁸⁰ Jde o tak zvané Privilegium minus. FLODR, M. Ed. *Iura originalia civitatis brunensis. Privilegium českého krále Václava I. z ledna roku 1243 pro město Brno*. Brno: SNIP, 1993, s. 10, čl. 9, s. 19, čl. 9, s. 26, čl. 9, s. 11, čl. 11, s. 19, čl. 11, s. 27, čl. 11; FLODR, M. *Brněnské městské právo. Zakladatelské období (–1359)*. Brno: Matice moravská, 2001, s. 280–281; JORDÁNKOVÁ, H., SULITKOVÁ, H. Zásady testamentární praxe královského města na jihoněmeckém právu na příkladu Brna. In JÍŠOVÁ, K., DOLEŽALOVÁ, E. et al. *Pozdně středověké testamenty...*, s. 39.

⁸¹ Vzdání se odúmrtí již pro toto období předpokládají H. Jordánková a H. Sulitková. Právo svobodného testování přímo souvisí s právem svobodného nakládání s majetkem za života. JORDÁNKOVÁ, H., SULITKOVÁ, H. Zásady testamentární praxe..., s. 40–43.

⁶⁶ KREUZ, P., MARTINOVSKÝ, I. Ed. *Vladislavské zřízení zemské...*, s. 238–239, čl. 480. Viz také JIREČEK, H. M. *Viktorína ze Všehrd O právích...*, s. 432, kniha 9, čl. 10, odst. 7. Grafické schéma dědické posloupnosti před a po roce 1497 publikoval SÝKORA, A. *České zemské dědické právo...*, s. 814–815.

⁶⁷ K tomu ČELAKOVSKÝ, J. *Právo odúmrtí...*, s. 4–5, 7–9, 10.

⁶⁸ JIREČEK, J., JIREČEK, H. Edd. *Zřízení zemská království českého XVI. věku*. Praha: Všehrd, 1882, s. 226–227, čl. F 25.

⁶⁹ STIEBER, M. *Dějiny soukromého práva ve střední Evropě*. Praha: vlastním nákladem, 1930, s. 109.

⁷⁰ Jako první jsou doložena privilegia pro Hostomice, Přimdu a Stráž u Tachova, přičemž poslední dvě pocházejí z roku 1331. HAAS, A. Ed. *Codex iuris municipalis Regni Bohemiae (dále CIM) Tomus IV – I. Privilegia non regalium civitatum provincialium annorum 1232–1452*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954, s. 42–43, č. 28, s. 52–55, č. 38–39; HAAS, A. *Omezení odúmrtí...*, s. 204.

⁷¹ ČELAKOVSKÝ, J. Ed. *CIM Tomus I. Privilegia civitatum pragensium*. Praha: E. Grégr, 1886, s. 142–144, č. 87.

né brněnské právní knize z poloviny 14. století tamní notář Jan. V jeho podání počítalo brněnské právo s řadou variant, které život mohl přinést. Přednost měli příbuzní otce, pokud však předmětný majetek pozůstalosti pocházel od rodičů matky, pak na něj měli dědické právo i její příbuzní.⁸² Základní intestátní posloupnost byla stanovena tak, že nejprve nastupovali descendent, tedy děti zůstavitele a jejich potomci, poté ascendent, tedy zůstavitelovi rodiče spolu se sourozenci a jejich potomky a nakonec colateralové, tedy příbuzní z pobočné linie. Pokud jich nebylo, přicházela na řadu manželka zesnulého.⁸³ Jednotlivé varianty byly podrobně upraveny.⁸⁴ Obecně však měl vždy na pozůstalost právo ten, kdo byl v příbuznosti linií nebo stupněm nejbližší.⁸⁵ Vdova spravovala i majetek, který připadl nezletilým dětem, po kterých v případě jejich předčasné smrti i dědila, stejně jako oni po ní.⁸⁶ Pokud se jednalo o cizince, jenž zemřel ve městě, aniž by zanechal testament, měla být jeho pozůstalost uschována rok a den. Pokud se během této lhůty nepřihlásil nikdo, kdo by k ní měl práva, ať již dědic zesnulého nebo jeho věřitel, měla být třetina použita na spásu jeho duše, třetina ve prospěch města a poslední třetina připadla rychtáři.⁸⁷

Brněnská právní úprava dědictví, respektive brněnské právo jako takové, prostřednictvím Jihlavy a částečně Kutné Hory pronikala v průběhu 13. a 14. století na Staré Město pražské a do dalších českých měst, aby se nakonec stala základem Koldínovy kodifikace.⁸⁸ Zákla-

⁸² FLODR, M. Ed. *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století. I. Úvod a edice*. Brno Archiv města Brna, 1990, s. 359, čl. 613, odst. a, b; FLODR, M. *Brněnské městské právo...*, s. 281.

⁸³ FLODR, M. Ed. *Právní kniha...*, s. 357, čl. 609, odst. a, s. 357, čl. 610, odst. a, s. 357, čl. 611, odst. a, s. 358, čl. 612, odst. a; FLODR, M. *Brněnské městské právo...*, s. 281.

⁸⁴ FLODR, M. Ed. *Právní kniha...*, s. 252–266, čl. 321–365, s. 357–359, čl. 607–613; FLODR, M. *Brněnské městské právo...*, s. 281–283.

⁸⁵ FLODR, M. Ed. *Právní kniha...*, s. 359, čl. 613, odst. c; FLODR, M. *Brněnské městské právo...*, s. 281.

⁸⁶ FLODR, M. *Brněnské městské právo...*, s. 295; JORDÁNKOVÁ, H., SULITKOVÁ, H. *Zásady testamentární praxe...*, s. 51.

⁸⁷ Rok a den chápalo brněnské právo tak, že za dovršení roku se považuje den následující po uplynutí 52 týdnů. FLODR, M. Ed. *Iura originalia...*, s. 11, čl. 12, s. 19, čl. 19, s. 27, čl. 12; JORDÁNKOVÁ, H., SULITKOVÁ, H. *Zásady testamentární praxe...*, s. 41.

⁸⁸ Z více titulů viz například HOFFMANN, F. *Kutnohorský právní kodex. Studie o rukopisech*. 1973, roč. 12, s. 53–69; ŠTĚPÁN, J. *Ke krystalizačnímu procesu městského práva českého*. In *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*, Praha: Univerzita Karlova, 1982, s. 267–277; HOFFMANN, F., ŠTĚPÁN, J. K „záhadě“ Otakarových práv. *Studie o rukopisech*. 1985, roč. 24, zvl. s. 85–87; ŠTĚPÁN, J. *Ke vzájemným vztahům brněnské a jihlavské knihy sentencí městského práva. Právněhistorické studie*. 1989, roč. 29, s. 27–42; SULITKOVÁ, L. *Vývoj městských knih v Brně ve středověku v kontextu vývoje městských knih v českých zemích*. Praha: Archiv

dem jihlavského práva bylo privilegium hlásící se k roku 1249, rozvinuté v mladších nálezech zdejší soudní stolice, zachycených v právních knihách. Dědit zde měla vdova s dětmi a to pravděpodobně v poměru 1:2, neboť v případě, že by se znovu chtěla provdat, měla místo třetiny obdržet jen čtvrtinu a poměr se tak změnil na 1:3. Pokud zesnulý neměl manželku ani děti, měla pozůstalost připadnout nejbližším příbuzným. Nebylo-li jich, nastupovala odúmrt', z níž třetina měla být použita na záduší, třetina k opravě cest a mostů a třetina k potřebám města. Obdobně mělo být naloženo s pozůstalostí po cizinci, který o ní nepořídil, a o níž se nikdo do roka nepřihlásil.⁸⁹

Podle privilegia Karla IV. z roku 1371 připadla pozůstalost po kutnohorských měšťanech, kteří nezanechali poslední pořízení a neměli synů ani dcer, nejbližším příbuzným, kteří trpí s městem.⁹⁰ Václav IV. to v roce 1386 doplnil ustanovením, podle kterého v případě, že zesnulý žádné příbuzné, kteří by mohli dědit, nezanechal, propadala pozůstalost jako odúmrt', přičemž králi připadly svobodné statky, ostatní (co patřilo pod kutnohorský šos) pak spadlo na obec a mělo být využito pro obecní dobré.⁹¹ Lze souhlasit s J. Kejšem, že v zápisech o převodech nemovitěho majetku, který byl zapisován nabyvateli, jeho manželce a dětem (a to i budoucím, lze spatřovat odraz intestátní posloupnosti,⁹² která tak byla obdobná jako v Brně i na Starém Městě pražském. Když se král Karel IV. vzdal odúmrti ve Starém Městě pražském v roce 1366, určil, že po smrti pozůstalých, kteří nezanechali syny či dcery, spadne pozůstalost na nejbližší příbuzné, bez ohledu na pohlaví.⁹³ S odvoláním na staroměstské právo pak byla obdobná úprava zavedena v dalších královských městech, na základě série výše zmíněných Karlových individuálních privilegií z roku 1372, v tomtéž roce potvrzených Václavem IV.⁹⁴

Obdobnou úpravu také najdeme i v právu Starého Města pražského. Není bez zajímavosti, že zdejší dědické právo v podobě, kterou zachycují tak zvaná Otakarova práva ze 13. století, tedy před převzetím brněnského vzoru, bylo pravděpodobně i pod vlivem severoněmeckého práva magdeburského, respektive saského zrcadla. Dispoziční volnost měšťana zde byla omezena ve prospěch zejména ženy, dětí a příbuzných.

Akademie věd ČR, 2004. ISBN 80-86404-13-7, s. 16–18, 70–72.

⁸⁹ CIM II, s. 7–30, č. 5, zvl. s. 12. Privilegium, označované jako A, je s největší pravděpodobností falsem z 60. či 70. let 13. století, které však představuje soudobou právní úpravu. ŠTĚPÁN, J. *Ke vzájemným vztahům...*, s. 27.

⁹⁰ CIM II, s. 642–644, č. 449.

⁹¹ CIM II, s. 774–776, č. 654.

⁹² KEJŘ, J. *Právní život v husitské Kutné Hoře*. Praha: Československá akademie věd, 1958, s. 225.

⁹³ CIM I, s. 142–144, č. 87.

⁹⁴ CIM II, s. 649–672, č. 455–513.

Intestátní posloupnost však byla s výjimkou bratří, kdy nejstaršímu bylo zajištěno právo na meč, v dochovaných pramenech blíže upravena.⁹⁵ Brzy se zde však prosadil vliv zejména brněnského práva. Podle stručného sepsání pražského staroměstského práva pravděpodobně z 15. století pak byla intestátní posloupnost upravena tak, že pozůstalost měla přejít na nejbližší příbuzné, a když jich není, tak dvě třetiny na krále a třetina na vdovu. Pokud bylo některé z dětí zesnulého majetkově odděleno, tak ztrácelo nárok na podíl na pozůstalosti, pokud by svůj díl do ní nevložilo. Šlo tedy pravděpodobně o započtení dříve získaného dílu do podílu na pozůstalosti. Pokud nezletilé dítě pozůstalé po otci zemřelo před nabytím dospělosti, neměla po něm dědit vdova, ale ostatní sourozenci. Pokud jich nebylo, tak nejbližší příbuzní. Dědické právo však ztráceli ti, kteří se odstěhovali, respektive z jiných důvodů již nepodléhali staroměstskému právu.⁹⁶

V intencích jihoněmecké právní tradice byl zpracován i kodifikační pokus Brikcího z Licka, který je ve své podstatě textem úzce vycházejícím z brněnského právní knihy písaře Jana. Přesto, že se jednalo o právní knihu a tedy právně nezávazný text, byla zejména ve staroměstské právní oblasti hojně užívána.⁹⁷

Kodifikací se stala až Práva městská Pavla Kristiána z Koldína, který se ve své práci přiklonil ohledně intestátní posloupnosti k římskoprávnímu vzoru. Nebylo-li možno řešit nároky dědiců jiným ze zákona plynoucím způsobem, mělo se postupovat tak, aby byli zajištěni nejprve potomci zůstavitele, pak jeho rodiče, bratři, příbuzní z pobočné linie a teprve poté manželka. Nárok na pozůstalost měli v první řadě příslušníci nejužší rodiny. Základ úpravy tak vycházel z výše uvedené domácí tradice městského práva jihoněmeckého právního okruhu, preferující descendenty před ascendenty. Úprava intestátní posloupnosti byla provedena velmi podrobně a pamatovala na řadu variant, neboť v praxi se jednalo často o spornou záležitost.⁹⁸ Ze specifické úpravy lze uvést například ustanovení, kdy v případě, že muž zemřel bez příslušných majetkových smluv „*po dni pak a po roce*“ od svatby, připadla třetina pozůstalosti vdově a dvě třetiny dětem.⁹⁹ Jde o zajištění vdovy,

kteří mělo být provedeno ve formě obvěnění.¹⁰⁰ Na třetinu pozůstalosti měla vdova zajištěno právo i v případě, že její manžel o svém majetku pořizoval. Vydědit ji mohl jen v taxativně stanovených případech.¹⁰¹ Jde o uplatnění staré tradiční úpravy třetin, respektive institutu tak zvané vdovské třetiny. Ta vychází z archaického dělení pozůstalosti na mužské a ženské díly, které však bylo v předbělohorském období vytlačeno dělením pozůstalosti na rovné díly, což ostatně na jiném místě zakotvuje i Koldín.¹⁰² Přesto byl tento institut hojně využíván ještě během 16. a částečně ještě na počátku 17. století v některých oblastech působnosti magdeburského práva.¹⁰³ Zemřela-li v obdobné situaci žena, dědil vdovec po ní třetinu a přecházelo na něj zpět vše, co do manželství vnesl. Zbývající dvě třetiny dědili nejbližší její příbuzní trpící s městem.¹⁰⁴ Svobodný statek zemřelé ženy, o kterém nepožádala, nepřecházel na manžela či jeho příbuzné, ale na její příbuzné.¹⁰⁵ Při pohledu hlouběji do minulosti je zajímavé zjištění, že byla respektována i v případě konfiskace majetku jako důsledku soudního rozhodnutí v trestněprávní oblasti.¹⁰⁶ Pokud některý z manželů zemřel před výše uvedenou lhůtou (v *tom pak dni a v roce*), nastupovala zvláštní úprava týkající se věna. V případě smrti manželky připadlo věno i výbava vdovci, pokud zemřel manžel, připadlo věno s obvěněním „*i s tím se vším, co jest statku aneb svých věcí k manželu svému přinesla*“, vdově.¹⁰⁷ Pokud jde o děti „*při právě městském dcery jako i synové v statcích i všech spravedlivostech svých rodičů jedno-*

¹⁰⁰ JIREČEK, J. Ed. *Práva městská...*, s. 102–103, čl. C 38.

¹⁰¹ JIREČEK, J. Ed. *Práva městská...*, s. 104–105, čl. C 44; viz také s. 105–106, čl. C 45–47.

¹⁰² Srovnej například JIREČEK, J. Ed. *Práva městská...*, s. 171, čl. F 8.

¹⁰³ HAAS, A. Omezení odúmrti..., s. 212–215; HRUBÁ, M. „*Nedávej statku...*“, s. 75–76.

¹⁰⁴ JIREČEK, J. Ed. *Práva městská...*, s. 104, čl. C 43.

¹⁰⁵ JIREČEK, J. Ed. *Práva městská...*, s. 195, čl. F 53.

¹⁰⁶ Například v chebské právní oblasti, která jako součást oblasti norimberské patřila do rodiny jihoněmeckého práva, se situace vyvíjela tak, že nejprve podle privilegia Rudolfa I. Habsburského z roku 1279 připadaly dvě třetiny vrahova jmění rychtáři a jedna třetina zůstala jeho ženě a dětem. Na základě privilegia Jindřicha VIII. z roku 1312 pak rychtáři propadala již jen třetina majetku, dvě třetiny zůstávaly ženě a dětem. To posléze potvrdil i Karel IV. v roce 1355 a nakonec zrušil císař Zikmund v roce 1430. Nadále zločincův majetek zůstával rodině. CIM II, s. 93–97, č. 32, s. 169–170, č. 95, s. 505–507, č. 345; ČELAKOVSKÝ, J., FRIEDRICH, G. Ed. *CIM Tomus III. Privilegia regalium civitatum provincialium annorum 1420–1526*. Praha: Historický spolek v Praze, 1948, s. 77–79, č. 55. Obdobnou úpravu zavedl již v roce 1352 Karel IV. v Lokti, který se také řídil chebským právem. CIM II, s. 491–493, č. 337. Stejná však byla i původní brněnská úprava, kde se zabavený majetek měl rozdělit třetinami mezi rychtáře, žalobce a manželku s dětmi (pokud jich nebylo, připadal na chudé). Srovnej FLODR, M. *Brněnské městské právo...*, s. 348.

¹⁰⁷ JIREČEK, J. Ed. *Práva městská...*, s. 103, čl. C 41.

⁹⁵ HOFFMANN, F., ŠTĚPÁN, J. K. „záhadě“..., s. 111–112.

⁹⁶ ERBEN, K. J. Ed. *Výbor z literatury české díl druhý od počátku XV až do konce XVI století*. Praha: Kronberg a Řivnáč, 1868, sl. 327–329.

⁹⁷ Dědické právo upravují zejména kapitoly 27, 63, 64, 66 a 67. Srovnej JIREČEK, J. – JIREČEK, H. Ed. *M. Brikcího z Licka Práva městská dle textu z r. 1536*. Praha: Nakladatelství Právnícké jednoty, 1880, 509 s.

⁹⁸ Zejména JIREČEK, J. Ed. *Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. Praha: Všehrd, 1876, s. 170–198, čl. F 5–59. Někdy se uvádí, že ve srovnání s dílem Brikcího z Licka, kde dědické právo tvoří cca 14 % knihy, u Koldína se jedná takřka o 25 %.

⁹⁹ JIREČEK, J. Ed. *Práva městská...*, s. 103–104, čl. C 42.

stejně dědí a jednorázových i rovných dílův v nápadích požívají“.¹⁰⁸ Svůj nárok na dědictví po rodičích však ztráceli vybytím.¹⁰⁹ Zemřel-li ve městě cizinec, podle Koldína mělo připadnout po třetině záduší, kde byl pochován, špitálu a těm, kdo se o něj před smrtí starali.¹¹⁰ Spolu s pozůstalostí na dědice přecházely i závazky a dluhy na ní vázoucí, neboť „dědici všeckna práva a spravedlnosti po sešlém z tohoto světa zauplna náležejí“.¹¹¹ Byli povinni je vypořádat, ale jen do výše nabytého dědictví.¹¹²

Na rozdíl od jihoněmeckého městského práva městské právo severoněmecké zvýhodňovalo ascendenty před descendenty, dávalo tak přednost původním příbuzným před rodinou zůstavitele v užším smyslu. Majetek tak měl být předáván zejména v mužské linii.¹¹³ To bylo posléze pocíťováno jako nevýhodné a vedlo u řady měst severoněmeckého okruhu k postupnému převzetí norem dědického práva jihoněmeckého, mimo jiné prostřednictvím výše uvedených privilegií Karla IV. a Václava IV., která byla určena i pro Litoměřice a další města severoněmeckého právního okruhu. Prosažení sice snad progresivnější, ale přesto cizorodé jihoněmecké právní úpravy, však bylo komplikované. Na základě dochované agendy litoměřické kmetské stolice, ale i naučení z Magdeburgu, lze totiž konstatovat velkou setrvačnost užívání zásad severoněmeckého dědického práva i po vydání Karlova privilegia a to hluboko do 16. století.¹¹⁴

Severoněmecké právo, užívané v Litoměřicích, nepochálo, na rozdíl od jihoněmecké právní úpravy, pozůstalost jako homogenní celek, který by přešel smrtí na dědice, ale jako skupinu majetkových souborů, spjatých s určitými dědici. Nemovitosti vnesené do svazku manželi dědili zvlášť jejich pokrevní příbuzní. Pokud jde o movitý majetek, u nějž se hůře zjišťoval jeho původ, byly vytvořeny specifické majetkové soubory, které se dědily dle typu buď v mužské, nebo v ženské linii, přičemž byla přesně definována dědická posloupnost.¹¹⁵ Pozůstalost muže se tak dělila do tří skupin. První díl představoval *herwet* (*herbot*, *hergwet*, *herrwath*), tedy mužská výbava, respektive majetek tvořený válečnou

výzbrojí a výstrojí, který dědil nejbližší mužský příbuzný schopný nosit zbraň.¹¹⁶ Druhý díl tvořila výprava čili *grod* (*gerade*), představovaná věcmi sloužícími pro osobní potřebu ženy, zejména šaty, šperky apod.¹¹⁷ Třetí díl byl ponecháván pozůstalému k volné dispozici.¹¹⁸ Vedle toho zde však byly ještě instituty jako *musteil*, čili právo vdovy na polovinu zásob ve spíži po dobu smutku, tedy třicet dní od smrti manžela, či *leibzuch*, sloužící k zajištění vdovy prostřednictvím doživotního poživacího práva k nemovitosti. Po její smrti nemovitosti přecházely na dědice manžela.¹¹⁹ Tyto instituty v podobě relativně původní uvádí ještě Litoměřický Extrakt, i když některé z nich již omezuje či modifikuje – například nárok na dědictví ženské výpravy jen na nejbližší příbuzné ženy, nevybyté dcery a syny v souladu s privilegiem Vladislava Jagellonského z roku 1509.¹²⁰ Současně se zdá, že text Extraktu ne zcela odpovídá právu skutečně v Litoměřicích užívanému.

Pokud jde o dědické otázky v poddansko-vrchnostenském právu, byla zpočátku ohledně nemovitého majetku uplatňována odúmrtí vrchnostmi takřka v každém případě, kdy její aplikaci nebránil institut nedílu, tedy pokud zemřel poddaný bez dětí, v některých případech však dokonce i jen když nebylo pozůstalých synů. Posléze však toto právo přestalo být v průběhu 14. století vrchnostmi praktikováno a některé se jej i zcela vzdaly, často však za úplat. Mělo to pro ně nepopiratelné hospodářské výhody, neboť tak byla zajištěna kontinuita ve využívání daného hospodářství. Ve vazbě na to však bylo často dědění omezeno jen na poddané téže vrchnosti. Nedíl byl někdy likvidován prostřednictvím vyplácení vlastníků ideálních dílů. Situace se také měnila v souvislosti se zaváděním zákupní držby poddanských nemovitostí, jejíž úprava vycházela z německého práva a zajišťovala jistější práva k zakoupené nemovitosti

¹¹⁶ HRUBÁ, M. „Nedávej statku...“, s. 61, 73; HRUBÁ, M. *Zvonění...*, s. 72–73.

¹¹⁷ Původně do této skupiny patřily i věci sloužící k fungování hospodářství a domácí zvířectvo. Postupně proměny vymezení věcí spadajících do této skupiny zajímavě ilustrují vliv městského prostředí na právní ustanovení určená původně pro venkov. Souvisí to i se změnou účelu – původně měl tento institut zajistit ženskou linii rodu, posléze jen potřeby vdovy samotné. HAAS, A. „Ženský nábytek“..., s. 141–150; HRUBÁ, M. „Nedávej statku...“, s. 61, 73; MAREŠ, J. *Ženská výbava...*, s. 54–91; HRUBÁ, M. *Zvonění...*, s. 62–70.

¹¹⁸ HRUBÁ, M. „Nedávej statku...“, s. 61, 73.

¹¹⁹ HRUBÁ, M. „Nedávej statku...“, s. 73; HRUBÁ, M. *Zvonění...*, s. 71–72.

¹²⁰ JIREČEK, J. Ed. *Spisy právnické o právu českém v XVI-tém století. Scripta jurisconsultorum saeculi XVI. Codex juris bohemicus. Tomi IV. pars V.* Praha: F. Tempsky, 1883, zvl. s. 105–109, čl. 9–12, s. 118–121, čl. 30–32, 34; ŠTĚPÁN, J. Litoměřický extrakt z r. 1571. Příspěvek k dějinám magdeburského práva v Čechách. In *Miscellanea historico-iuridica. Sborník prací o dějinách práva napsaných k oslavě 60. JUDra Jana Kaprasa*, Praha: V. Vaněček, 1940, s. 260–261, 263–265.

¹⁰⁸ JIREČEK, J. Ed. *Práva městská...*, s. 171, čl. F 8.

¹⁰⁹ Výslovně však je stanoveno, že vydání věna a výpravy nestačí, zejména pokud se „zápisem, smluvau aneb odkvitováním statku a dědictví otce a matky své neodřekla“. JIREČEK, J. Ed. *Práva městská...*, s. 107, čl. C 51. Viz také tamtéž, s. 194–195, čl. F 51.

¹¹⁰ JIREČEK, J. Ed. *Práva městská...*, s. 156, čl. E 38.

¹¹¹ JIREČEK, J. Ed. *Práva městská...*, s. 180, čl. F 19.

¹¹² JIREČEK, J. Ed. *Práva městská...*, s. 180–181, čl. F 20.

¹¹³ HRUBÁ, M. „Nedávej statku...“, s. 50; HRUBÁ, M. *Zvonění na sv. Alžbětu. Odráz norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*. Praha: Argo, 2011. ISBN 978-80-257-0439-4, s. 76–77.

¹¹⁴ HRUBÁ, M. „Nedávej statku...“, s. 53–55; HRUBÁ, M. *Zvonění...*, s. 77–80.

¹¹⁵ HRUBÁ, M. *Zvonění...*, s. 76.

v porovnání se starší držbou na základě práva českého (či slovanského).¹²¹ V souvislosti se vzdáním se odumrtí na statech pražského arcibiskupství proběhla zajímavá teoretická diskuse mezi českými právníky a oprávněnosti či neoprávněnosti odumrtího práva.¹²² M. Stieber rozlišil čtyři oblasti selského práva, severní dle práva severoněmeckého, jižní podle práva jihoněmeckého, českou dle českého práva zemského a obecnoprávní, která vycházela z římskoprávní úpravy. Jedním z rozdílů, podle kterých lze rozlišovat jednotlivé oblasti, je zajištění vdovy po zemřelém hospodáři. Například české právo uplatňované zejména ve středních a jižních Čechách zajišťovalo jednotlivým dětem i vdově rovné díly. V severních Čechách se uplatňovala vdovská třetina, v západních Čechách pak na mužské dědice připadaly větší ideální díly, než na dědice ženského pohlaví.¹²³

Bez ohledu na to, zda se jednalo o města královská či poddanská, jejichž úprava se často připodobňovala úpravě v městech královských, byly obvykle po vzoru zemského práva omezeny v dědické posloupnosti duchovní osoby.¹²⁴

Lze shrnout, že instetátní posloupnost dle zemského práva se vyvíjela tak, že do roku 1310 byl dědicem syn, nebylo-li ho, dcera; nebylo-li ani jí, byl dědicem nej-

bližší příbuzný, přičemž se uplatňovala přednost mužů. Od roku 1310, respektive od konce 40. let 14. století se v případě neexistence synů a dcer stávali dědici bližší dědicové do čtvrtého stupně příbuzenství, opět s předností mužů. Od roku 1497 pak pokud nebylo uvedených dědiců a zůstavitel neučinil žádné pořízení za života ani pro případ smrti, byl dědicem s vyloučením cizinců nejblíže příbuzný, nejprve po meči, posléze po přeslici, a to s předností mužů. Nebylo-li dědiců výše uvedených, přecházela pozůstalost právem odumrtím na panovníka, respektive na stát.¹²⁵ Pokud jde o právo městské, je situace determinována větší právní partikularitou. Instetátní a zejména pak zvolená posloupnost získávaly širší uplatnění, než v právu zemském, díky dřívějšímu omezení odumrtí ve prospěch držitele města (ať už jím byl panovník či někdo jiný). Pokud jde o jednotlivé oblasti městského práva, spočívá základním rozdílem v tom, že jihoněmecké právo preferovalo descendenty, kdežto právo severoněmecké ascendenty. V severoněmeckém okruhu také přežívaly některé archaické prvky, jako například členění pozůstalosti na několik částí (například vdovská třetina) s rozdílným zacházením. Koldínův zákoník pak přinesl úpravu instetátní posloupnosti dle římskoprávního vzoru, kdy měli být zajištěni nejprve descendenté a v případě, že jich nebylo, tak nastupovali ascendenté. Dědické právo tak svědčilo zejména příslušníkům nejužší rodiny.

Summary

The article provides an overview of development of the intestate succession in the most important czech regions during the Middle Ages. The development is characterized by the gradual expansion of the group of legal heirs at the expense of the royal escheat. In contrast of the relatively uniform provincial law is the situation more complicated in the urban law which is determined by more fragmented legislation.

¹²⁵ Obdobně Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny...*, s. 156; Knoll, V. *Instetátní dědická posloupnost...*, s. 137.

¹²¹ K poddanské držbě nemovitostí stručně VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny...*, s. 161–162.

¹²² Touto problematikou se zabýval také ČERNÝ, M. *Kuneš z Třebovle. Středověký právník a jeho dílo*. Plzeň: ZČU, 1999. 170 s. ISBN 80-7082-580-4.

¹²³ K dědickému právu na venkově srovnej STIEBER, M. *Dějiny...*, s. 111–112; PROCHÁZKA, V. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, zvl. s. 473–495; HORSKÝ, J., SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*. Praha: NLN. ISBN 80-7106-195-6, 1996, s. 58–59. Viz také TOMÍČEK, A. *Rodinný nedíl v dědickém právu městském a na Litomyšlsku v 15. a 16. století*. *Český lid*. 1900, roč. 9, s. 248–252; TOMÍČEK, A. *Dědické právo selského lidu na Litomyšlsku v letech 1360–1648*. *Český lid*. 1902, roč. 11, s. 1–6. K poddanským městům srovnej také HAAS, A. *Omezení odumrtí...*, passim. Stručně také VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny...*, s. 157.

¹²⁴ S řadou příkladů uvádí HAAS, A. *Omezení odumrtí...*, s. 206–207.